

WORDSWORTH

Sorok a tinterni apátság fölött

- a *Lírai balladák* (1798) záróverse
- középpontban a természet**élmény**: a személyiségre gyakorolt hatásának önelemző bemutatása
- mindkét idősík legfontosabb tartalma a **természethez fűződő viszony**, ami lényeges pontokon közös, de karakteresen el is tér az ifjú- és a férfikorban: a látvány azonos, de az élmény jellege más
- az egykori látvány a távollét ideje alatt is hatott, formálta a személyiséget – élménye a **megismerés** (kogníció): a világ rejtett lényegét tárja fel (1. a test szinte megszűnik, az ember „*élő lélek*” változik; 2. ebben az állapotban a lélek átéli a világ egységét, „*az összhang erejét*”; 3. a megismerés teljes, a tekintet „*a dolgok leglelkébe lát*”; mindez eufórikus érzelmeket, „*mélységes, hatalmas öröm*”-öt ébreszt a megismerőben
- az ifjú- és a férfikor élménye között épp az a különbség, hogy míg az előbbi azt közvetlenül, az utóbbi közvetettebben éli azt át, valami „*fenséges értelem*” megtapasztalásával
- felismeri, hogy *gondolkodásának, erkölcsiségének, érzelmeinek* végső eredetét és irányítóját: *személyiségének* alapját a természetben leli
- a tájleíró vers ezen változatának szerkezete: (1) leírás (ami *kívül van*), (2) az élmény megjelenítése (ami *belül történik*), (3) értelmező elmélkedés (*reflexió a személyiség belső strukturálódásáról, az élmény transzcendentálódásáról*, ld. Kant)
- ezzel merőben eltér a klasszicizmus tájleíró verseitől: ott mindenre érvényes, kollektív tanulságok megfogalmazása található a szentenciárszben; itt a *megismerés csak egyéni lehet*: a világ mindenki számára megfektendő titok, a személyes létezés pedig megoldásra váró probléma (! *nyomozás*, ld. lejjebb)

COLERIDGE

Rege a vén tengerészlől

- az **albatrosz** (krisztusszimbólum) megölése lényegében indokolatlan marad, különös tekintettel jótévő szerepe miatt; a hosszú bűnhődést a tengerésznek a **vízikígyók** (!) szépségében testet öltő egyetemes életre mondott áldása töri meg; a gyilkosság a szeretet egyetemes parancsát szegte meg, az érdek nélküli jótétemény a belső átalakulást tanúsítja
- a **bűn** az emberi **szabadság** szükségszerű velejárója, a tengerész bűne nem egyéni, hanem az emberi lényegből következik: a történet így a bűnbeesés parafrázisa
- a történet címzettje, a lakodalmi vendég hátat fordít az önfeledt, gondtalan életet jelképező vigasságnak; „*Elkábult, mint akiben nagy ütést / kapott a szív, az agy, / s másnap egy bölcsőbb, szomorúbb / emberre kelt föl a Nap.*”

POE

- fontos számára az **európai kultúra** hatása (London, Skócia; Novalis, Victor Hugo)
- műveit majd **Baudelaire** fordítja franciára, ezután érvényesül az ő hatása Európában
- új műfajok: **bűnügyi történet, rémtörténet**
- világszemléletében a **végesség tudata** a legfontosabb; az **egzisztenciális szorongás/rettegés** az emberi létélmény alapja

A vörös halál álarca

- **példázatszerűség**: a létezés szűk világát a nemlét végtelenje zárja körül
- Prospero (ld. Shakespeare, *A vihar* c. darabját) kastélyának hét terme (ld. *A kékszakállú herceg vára*): 6 az élet színeivel; az utolsó, *nyugatra néző* a halál vörösével és feketéjével és az órával – gongútése megdermeszti a vidám mulatságot
- a vörös halál bosszút áll hatalma kigúnyolásáért; Poe nem moralizál, nem ad követendő erkölcsi példát, mint a középkori haláltáncok szerzői: egyszerűen deklarálja élet és halál viszonyát

A Morgue utcai kettős gyilkosság

- a detektívregény műfajának eredetét kapcsolják hozzá; tárgya egy bűntény, legtöbbször gyilkosság elkövetőjének logikai úton történő felderítése (vö. a bibliai bűnbeesés, testvérgyilkosság; Oidipusz király)
- a valódi detektívregény születését majd Arthur Conan Doyle-nál tárgyaljuk, az ő Sherlock Holmes-történetei kapcsán; Holmes ösképe
- a főhős Auguste Dupin, akiről megtudjuk, hogy
 - az elbeszélő barátja és csodálója Dupinnek; gyakorta együtt róják éjszakánként Párizs utcáit, az elbeszélő nemcsak megőrökíti a nyomozó eseteit, de segítségére is van az ügyek megoldásában
 - kiváló megfigyelő, elemző és következtető képességekkel bír, néhány lépéssel mindig a hivatásos bűnüldözők előtt jár

A holló

az epikus váz a lírai én önnön létezésének távlatait kutató kérdéseit bontja ki - a mindig ugyanazt a választ ismétlő holló előtt -: lényegében maga is ismeri a válaszokat – a gyászoló férfi **reménytelenségét**, végessége biztos tudatát testesíti meg a kezdetben komikus madár, majd egyre félelmetesebb, fájdalmasabb emlékezésjelkép, végül a **végzet** démoni alakjává fejlődő holló

A műalkotás filozófiája

deromantizáló: Poe szerint az igazán hatásos műalkotás tudatos tervezés, megalkotottság, **racionális megfontolások** eredménye (terjedelem → szépség & szomorúság → refrén, hanghatása → állat mondja → téma (fiatal nő (Lenóra) halála, ld. majd Poe feleségéé) → a gyászoló férfi és a madár „párbeszéde” → kulcshelyzet (a 16., metrum, rímek, strófaszerkezet) → a teljes mű)

BYRON

- kalandos életút, **irodalmi kultusz** személyisége körül: az elátkozott költő szerepe
- **spleen:** életundor, unalom, az elátkozottság tudata (démonikusság, sátánosság)
- titanizmus: hősei törekednek az emberi lét meghaladására
- lánya az első programozónő, Ada Lovelace (Byron), programnyelvet is neveztek el róla; Ada anyja Byron első felesége („paralelogrammahercegnő”), oktatói között De Morgan, ismerősei, munkatársai között Brewster, Wheatstone, Faraday

SHELLEY

- költészetét a végtelenség-, a teljességvágy és a tökéletes **szabadság** elérésének vágya jellemzi
- számára a költészet intuitív megismerés, amely feltárja a világ (eredendően rejtett) szépségeit: a költészet teszi azt láthatóvá, érzékelhetővé (a vers zenéjével, áradó metaforáival)
- a szabadság nála egyszerre elvont eszmény, metafizikai tartalom és konkrét társadalmi-politikai értelemben veendő
- felesége Mary Shelley, az „első sci-fi”, a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* szerzője

BYRON

Childe Harold zárándokútja
(részlet az első énekből)

Inezhez

Ne mosolyogj sötét szemembe;
hisz vissza nem mosolyoghatok:
ó adja ég, ne sírj sosem te,
ha könny nem enyhíti bajod.

Kérded, minő sötét talányok
marják e bús, ifju szívet?
Hiába - nyitját nem találod,
búmat te meg nem enyhited.

Nem gyűlölet, nem szerelem hajt,
nem bárgyú hírt esdeklek én,
hogy ócsárlom most a jelen bajt
s a kincseim mind elvetém:

de minden elfáraszt meg untat,
mit nézek, érzek, hallgatok.
A Szép se vigasz lomha búmnak;
szemed sugára is halott.

Ez az a szívós bú, mi zordul
üldözte a bolygó zsidót;
mely nézni sem mer a síron tul
s nem várhat addig semmi jót!

Elfutni vágyom enmagamtól!
Messzire vinném átkomat,
de sarkon űz egy vad kalandor,
a lét-üszök - a Gondolat.

Gyönyörben fürdik még a víg nép,
mit én eluntan hagytam el;
bár álmodozna lázba mindég,
s ne kelne a valóra fel!

Száz új vidéken kell törődnöm,
s bűt látok a megjárt uton;
csak az vigasztal, hogy a földön
a legszörnyűbbet már tudom.

Mi ez? Ne kérdd, szánj meg, sugár lány,
ne bánts te, jobb, ha álmodol:
ne tépd le szívemről a lárvám,
alatta tátong a pokol.

Kosztolányi Dezső fordítása